

Teksto autorius doc. dr. JONAS VAIČENONIS

Recenzavo dr. GIEDRIUS JANAUSKAS

Iliustracijas parinko DALIUS RAKUTIS

Pirmasis leidimas 2007

© *Fotomedžiaga iš*: Algimanto Miškinio asmeninio archyvo: (p. 56, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68–69, 70–71, 72, 73, 74–75, 76, 77, 78–79, 80, 81, 82–83, 84–85, 86, 87, 88, 90–91, 92, 93, 94–95, 96–97, 98, 99, 100, 101, 102–103, 104–105, 106–107, 109, 110–111, 113); Nacionalinio Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejaus fondų: (p. 3, 6–7, 30–31, 32, 52, 53, 54, 55); „Vidmanto Staniulio knygyno“ rinkinių: (p. 4–5, 8, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40–41, 42, 43, 44, 46, 47, 57, 107, 108, 112); Jono Vaičėnionio asmeninio archyvo: (p. 48–49); Romualdo Vilkelio asmeninio archyvo (p. 50–51); Vytauto Didžiojo karo muziejaus: (p. 10, 11).

© *Vaizdai iš leidinių*: Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 1. Cleveland, 1981 („Vidmanto Staniulio knygyno“ nuosavybė); Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 2. Cleveland, 1982 („Vidmanto Staniulio knygyno“ nuosavybė); Laisvoji Lietuva be Vilniaus / red. Vincas Uždavynys. Kaunas, 1935 („Vidmanto Staniulio knygyno“ nuosavybė).

© *Schemas braižė* Pranas Karalius.

Viršelyje Algimanto Miškinio asmeninės kolekcijos ir Lietuvos Centrinio Valstybės archyvo nuotraukos.

Turinyje Jano Bulhako nuotrauka (Lietuvos Nacionalinio Dailės muziejaus archyvas). *Priešlapiuose* Lietuvos Centrinio Valstybės archyvo (Ip.) ir Algimanto Miškinio asmeninės kolekcijos (II p.) nuotraukos.

© Leidykla „Šviesa“, 2007
 © Jonas Vaičėnionis, 2007
 © Andrius Navalinskas, 2007
 © Dalius Rakutis, 2007
 © Pranas Karalius, 2007
 © Algimantas Miškinis, 2007

Turinyys

Vilnius – Lietuvos Respublikos sostinė	5
1919–1920 m. kovos dėl Vilniaus	9
Vilniaus netektis	19
Viltis atgauti sostinę	33
Vilnius ir Vilniaus sritis gražinama Lietuvai	45
Vilniaus rinktinės žygis	57
Lietuvos trispalvė vėl Gedimino kalne	89
Komentarai	114
Literatūra	119

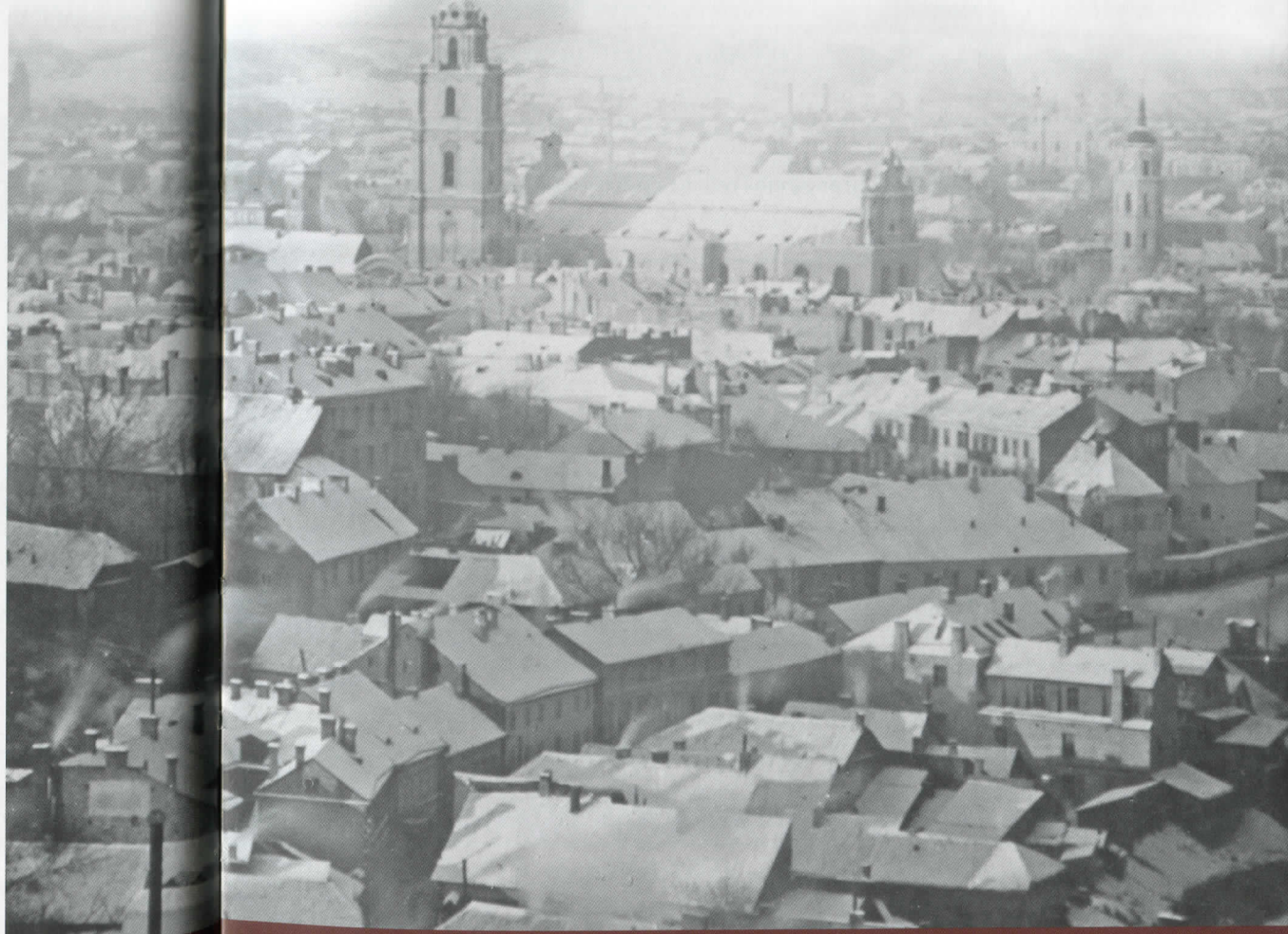

VILNIUS – LIETUVOS RESPUBLIKOS SOSTINĖ

*Prakeiktas amžių amžiais
to lietuvio vardas,
kurs Vilniaus kada nors išsižadėt
išdrįstų!*
Maironis

Vilnius – pagrindinis Lietuvos valstybės miestas, sostinė. Daugelį amžių jis buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės centras, jame vyko intensyvus valstybės ekonominis, politinis, kultūrinis gyvenimas. Per praėjusius šimtmečius šiam miestui teko patirti ir įvairių išbandymų. Vilnių niokojo karai, neišvengta sunkių okupacijos laikmečių. Per carinės Rusijos okupaciją, siekiant sunaikinti pagrindinius valstybės simbolius, buvo sugriauti Lietuvos valdovų rūmai. XIX a. carinės priespaudos laikais Vilniuje brendo mintis atkurti Lietuvos valstybingumą.

1905 m. gruodžio 4–5 d. Vilniuje vyko lietuvių atstovų susirinkimas, pavadintas Didžiojo Vilniaus Seimo vardu. Seimas suformulavo politinės Lietuvos autonomijos reikalavimus. 1917 m. čia įvyko lietuvių konferencija, buvo išrinkta Lietuvos Taryba, kuri 1918 m. vasario 16 d. paskelbė atkurianti Lietuvos valstybingumą. Vilnius tapo nepriklausomos Lietuvos Respublikos sostine. Atkurtam valstybingumui išsaugoti prireikė daug pastangų. Lietuvos Taryba, kuriai buvo pavesta rūpintis nepriklausomos valstybės apsauga, tų pačių metų balandžio mėn. Vilniuje pradėjo registruoti karius savanorius. 1918 m. lapkričio 11 d. sostinėje buvo sudaryta pirmoji nepriklausomos Lietuvos vyriausybė, čia kūrėsi ministerijos, įvairios valstybinės įstaigos. Lapkričio 23 d. oficialiai pradėta organizuoti Lietuvos kariuomenė. Tų pačių metų gruodžio mėn., prasidėjus bolševikinei invazijai, naujai suformuoti daliniai buvo įtraukti į karo veiksmus, kurių sukuryje atsidūrė ir Vilnius. Per kelis kovų už Lietuvos nepriklausomybę metus miestas kaskart buvo okupuojamas kitos kariuomenės. Išlaikyti Vilniaus Lietuvos sudėtyje nepavyko. 1920 m. pabaigoje Vilnius ir jo kraštas buvo okupuotas kaimyninės Lenkijos valstybės. Tik 1939 m., po devyniolikos diplomatinės kovos ir vilties metų, dėl politinės situacijos pokyčių Vilnius buvo sugrąžintas Lietuvos Respublikai ir Gedimino pilies bokšte vėl suplevėsavo trispalvė.

Vilniaus senamiestis XX a. pradžioje

Lietuvos kariuomenės artileristai pozicijoje prie 105 mm kalibro 1898–1909 m. modelio Kruppo modelio lauko haubicos, 1919 m.

1919–1920 M. KOVOS DĖL VILNIAUS

1919–1920 m. ginant valstybingumą jaunai Lietuvos kariuomenei teko kovoti su bolševikais, bermontininkais ir lenkų kariuomene. Karinių konfliktų ašis nuolat buvo Vilnius.

1918 m. pabaigoje–1919 m. pradžioje iš šiaurės rytų į Lietuvą pradėjo veržtis bolševikų vadovaujama kariuomenė. Tuo pat metu iš Lietuvos traukėsi Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėję kaizerinės Vokietijos daliniai. 1919 m. sausio 1 d. vokiečiai pasitraukė iš Vilniaus. Pasinaudodami palankia situacija ir vedami siekio atkurti egzistavusią Abiejų Tautų Respubliką su 1772 m. sienomis, vokiečiams įkandin į Lietuvos sostinę įsiveržė ir ją užėmė vadinamieji lenkų savigynos daliniai. Sausio 2 d. į Kauną persikėlė nepriklausomos Lietuvos vyriausybė. Lietuvos laikinosios vyriausybės generalinis įgaliotinis Mykolas Biržiška pareiškė protestą dėl Vilniaus užėmimo, o Vilniaus lietuviai nepripažino lenkų valdžios. Sausio 5 d., nepajėgdami priešintis bolševikams, lenkų savigynos daliniai pasitraukė iš Vilniaus. Miestą užėmė bolševikų vadovaujama kariuomenė, kuri išsilaikė Vilniuje iki 1919 m. balandžio 19 d. Pirmosiomis balandžio dienomis prasidėjo Lietuvos kariuomenės puolimo operacija. Pėstininkų veiksmus rėmė aviacija. Saksų savanorių padedami balandžio–gegužės mėn. Lietuvos daliniai atgavo Ukmergę, Anykščius, Panevėžį, Kupiškį, Uteną, Rokiškį.